
ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство:
ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА І НОВІ ВИКЛИКИ

О. Д. ТИХОМИРОВ,
доктор юридичних наук

**КОМПАРАТИВНА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА:
ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ**

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується розвитком компаративних досліджень, які здійснюються в межах різних соціальних і гуманітарних наук. При цьому спостерігається і зміна світоглядних, філософських, наукознавчих та інших засад таких досліджень. На відміну від універсальності модернізму, на фундаменті плюральності постмодернізму відбувається становлення компаративізму, який, однак, більше орієнтований на світогляд постпостмодернізму. Його джерела і різноманітні форми проявів лежать у сфері численних компаративних, міждисциплінарних, крос-національних та інших досліджень філософського, соціологічного, політологічного, правового, лінгвістичного характеру, а також у просторах інших форм пізнання – релігійного, міфологічного, повсякденного, практичного тощо. Одним із таких напрямів розвитку філософії права стають компаративні філософсько-правові дослідження.

Ключові слова: компаративізм, компаративістика, філософська компаративістика, філософія права, компаративна філософія права, порівняльне правознавство.

Тихомиров А. Д. Компаративная философия права: проблемы концептуализации

В статті аналізуються особливості актуалізації і розвитку компаративних досліджень в соціально-гуманітарних науках, формування компаративізму як форми сучасного мировоззрення, своєобразне розуміння компаративних юридических досліджень як в контексті їх міждисциплінарності, так і обособлення в рамках окремих юридических наук. На цій основі розглядаються проблеми становлення компаративних філософсько-правових досліджень, котрі розвиваються на пересіченні філософії, філософії права, інших юридических, соціальних і гуманітарних наук компаративної направленості, образують певне поле міждисциплінарних наукових досліджень, а також різних форм їх систематизації і інституціоналізації.

Ключевые слова: компаративизм, компаративистика, философская компаративистика, философия права, компаративная философия права, компаративные философско-правовые исследования, сравнительное правоведение.

Tykhomyrov O. D. Comparative philosophy of law: the problem of conceptualization
The end of XX – beginning of XXI century characterized by the development of comparative research undertaken within the various social sciences and humanities. Methodological

comparative approaches and relevant subject knowledge inherent in such social-humanitarian sciences as linguistics, literature studies, art history, pedagogics, psychology, political science, geopolitics and many others. Thus there is a change of ideological, philosophical, scientific and other fundamental principles of such research. In contrast to the universality of modernism, on the foundations of postmodernism plurality is becoming comparativism shaping, which, however, is more focused on post-postmodern worldview. Its sources and various forms of manifestation are in the sphere of numerous comparative, interdisciplinary, cross-national and other studies of philosophical, sociological, political, legal, linguistic nature and in spaces of other forms of cognition – religious, mythological, everyday, practical and others.

One of these directions of philosophy of law development are comparative legal philosophy studies that evolving at the intersection of philosophy, philosophy of law, other legal, social sciences and humanities of comparative perspective, form a “field” of interdisciplinary research, as well as various forms of systematization and institutionalization.

In such a cognition of the philosophy of law as its comparative self-reflection methodological and philosophical fundamental importance has comparative philosophy, which for a long time is actively developing and has formal international recognition.

Key words: *comparativism, comparativistics, philosophical comparativistics, philosophy of law, comparative legal philosophy, comparative jurisprudence.*

Активізація порівняльно-правових досліджень в Україні, їх здійснення в межах як порівняльного правознавства, так і різних галузевих наук, виявляє існуючі прогалини, орієнтує на нові напрями компаративних досліджень, потребує нових форм систематизації результатів останніх. Компаративне бачення світу притаманне різним суспільно-гуманітарним наукам, а в результаті створюється певне поле компаративних наукових розвідок, в якому існують і юридичні компаративні дослідження, які мають з ними спільне та відмінності як у методологічному, так і предметному аспектах. При цьому спостерігається й зміна світоглядних, філософських, наукознавчих та інших засад таких досліджень. На відміну від універсальності модернізму, на фундаменті плюральності постмодернізму відбувається становлення компаративізму, який, однак, більше орієнтований на світогляд пост-постмодернізму.

Компаративізм виникає не як задалегідь і кимось задана теоретична схема. Його джерела і різноманітні форми проявів лежать у сфері численних компаративних, міждисциплінарних, крос-національних та інших досліджень філософського, соціологічного, політологічного, правового, лінгвістичного та іншого характеру, а також у просторах інших форм пізнання – релігійного, міфологічного, повсякденного, практичного тощо. Важливе значення у виникненні та визнанні компаративізму мають не лише перехід до постнекласичної раціональності, розширення емпіричної бази досліджень, соціалізація і культуралізація науки, терпимість стосовно інших форм пізнання і розуміння тощо, а й визнання багатоманітності культур, їх рівноправності, толерантності у їх взаємодія в міжнародно-правових документах, зокрема, Декларації тисячоліття (1999 р.).

З огляду на викладене вище, а ще більше спираючись на написане з цієї проблематики представниками різних країн, професій і спеціалізацій, можна

зазначити, що нині формується світогляд, що ґрунтується насамперед на різноманітті, а не єдності світу, але не заперечує останню, як і його глобалізацію, а «знімає» їх у діалозі, полілозі, «поліфонії» голосів «одних», «других» та «інших» країн, їхніх об'єднань. Цей процес можна умовно означити, з огляду на його джерела, як компаративізацію світу, а світогляд, що ґрунтується на ньому і призначений для його пояснення – компаративізмом, до основних положень якого можна віднести: різноманіття і єдність світу, форм його пізнання, співвідношення пізнання і світу; загальне, різне, унікальне; додатковість, терпимість, толерантність, конкуренцію, боротьбу; сумірність, несумірність, рівність, нерівність, тотожність і т.ін. У цьому контексті привертає до себе увагу пов'язаність сучасних юридичних досліджень прямо чи опосередковано з компаративізацією юридичного мислення, зокрема, не тільки з розвитком порівняльно-правових досліджень в їх традиційному розумінні, але й проникненням, якщо так можна сказати, духу компаративізму до різних юридичних наукових дисциплін, поряд з вивченням і сприйняттям наукових здобутків інших країн і доцільністю збереження та розвитку вітчизняної правової культури.

Розгляд порівняльного правознавства в аспекті інтеграції, міждисциплінарності, проблематизації наук, а також у координатах об'єкт – предмет – проблема, його співвіднесення з тим, що в правовій реальності з'явилося нового, що стало домінуючим і як його відображено в правознавстві та в яких юридичних науках, показує, що правова реальність не «покривається» існуючими і побудованими на підставах «предметності» як юридичними, так і неюридичними науковими дисциплінами. При цьому виникає питання, до яких наук повинна належати ця нова наука, адже її предмет не є такою підставою. Це зумовлює необхідність виділення інших критеріїв, якими є методологія й інтегрованість із іншими системами знань, а у перспективі простежується побудова наукових досліджень передусім не за предметністю, а за проблемністю, методологією та інтеграцією до існуючих систем знань.

Зазначене має значення й для осмислення компаративної філософії права. На сьогодні компаративні дослідження у сфері філософії права як в Україні, так й інших країнах, поки що не набули свого оформлення у вигляді наукової спеціальності або будь-якої іншої форми систематизації наукових знань, проте здійснення таких досліджень має давню історію, й вони існують нині як певне поле власне філософсько-правових та міждисциплінарних наукових досліджень, що охоплюють значний за обсягом філософсько-правовий дискурс у його синхронічному та діахронічному варіантах – від порівняння філософсько-правових поглядів тих чи інших мислителів – до формування постпостмодерністської філософії права.

Історично філософсько-правові порівняльні дослідження виникли як зіставлення філософських поглядів стосовно природи права, його призначення, співвідношення з іншими суспільними явищами (мораллю, релігією, ідеологією, культурою) тощо. Загальновідомо, що вже в філософських трактатах різних мислителів Стародавньої Греції, Риму, Китаю, Індії та інших країн здійс-

нювалося порівняння різних правових реальностей в різних контекстах та відповідних їх філософсько-правових поглядів.

У подальшому порівняння в філософському контексті було спрямоване на зіставлення позитивного та природного права, права і моралі, права і держави тощо, а також порівняння філософсько-правових поглядів різних мислителів та вчених, які здійснювалися в контексті переважно історії політичних та правових вчень. Така традиція домінувала до середини ХХ ст. Проте й нині такий підхід притаманний деяким філософським порівняльно-правовим дослідженням.

У другій половині ХХ і особливо на початку ХХІ ст. зміна тенденцій розвитку світового правового порядку, розвиток компаративних суспільних та гуманітарних наук, зокрема крос-культурних досліджень, філософської компаративістики, юридичних компаративних розвідок, ствердження домінування діалогу культур та взаємодії правових систем, а також інші умови та процеси сучасного існування людства зумовили й трансформацію традиційних поглядів на місце та роль філософсько-правових порівняльних досліджень вже як компаративних, систематизацію їх результатів у контексті постнекласичної науки та постпостмодерністського світогляду, компаративізму.

Гносеологічний дискурс осмислення плюралізму співвідношень компаративізму і правової сфери зумовлюється множинністю форм пізнання права і права як форми пізнання, а аксіологічний – багатоманітністю правових цінностей і цінностей права, правових оцінок, їх зумовленості розмаїттям правових культур, а так само й антицінностей, тоді як антропологічний «зріз» – плюралізмом суб'єктів права, країн і цивілізацій, множинністю форм суб'єктивації онтології, гносеології та аксіології компаративізму і правової реальності. Внаслідок цього такі дослідження розвиваються на перехресті філософії, філософії права, інших юридичних, суспільних та гуманітарних наук компаративного спрямування, утворюють певне «поле» міждисциплінарних наукових досліджень, а також різних форм їх систематизації та інституціоналізації.

У такому пізнанні філософії права методологічне та філософське засадниче значення має порівняльна, або компаративна філософія, яка тривалий час активно розвивається, має офіційне світове визнання, інституціоналізована. Наприкінці ХХ ст. виокремилося декілька напрямів філософських порівняльних (крос-культурних) досліджень, таких як філософія мультикультуралізму (США), інтеркультурності (Європа), діалогу філософських культур (Росія). Нині компаративні філософські дослідження оприлюднюються в журналах «Journal of Chinese Philosophy», «African Philosophy», «Journal of Indian Philosophy», «Journal of Jewish Thought and Philosophy», «Philosophy in Japan», «Asian Philosophy», «Philosophy East and West and Dao». У США створено Товариство Азії і порівняльної філософії, проблеми компаративних філософських досліджень обговорюються на щорічних конференціях American Philosophical, the American Academy of Religion, Association of Asian Studies. Окремими видавництвами запроваджені серії книг з порівняльної філософії. На пострадянському просторі найбільшого розвитку такі дослідження набули в Росії, де сформувалися три основні осередки компаративних філософських

досліджень: у Санкт-Петербурзькому університеті, Інституті філософії РАН, Російському університеті дружби народів. У цих країнах запроваджені в окремих університетах й відповідні навчальні програми для студентів. Багато в чому актуалізація філософсько-правових компаративних досліджень зумовлена не лише сучасними процесами правового розвитку, а й розвитком порівняльної (компаративної) філософії чи філософської компаративістики, визнанням плюралізму праворозуміння, а також юридичної компаративістики.

Окрім того, на активізацію досліджень у царині компаративної філософії права впливали й інші чинники: інтеграція філософських, юридичних та інших суспільних та гуманітарних наук компаративістського спрямування; постпостмодерністська інтеграція наукового, філософського та іншого знання; сучасна плюралізація філософського, юридичного та іншого знання, сприйняття філософії як множини різних філософських систем, зокрема й персоналістського забарвлення; пошук спільного між світоглядними та філософськими підходами Заходу та Сходу, Півночі та Півдня; виникнення та становлення компаративізму, який виходить за межі окремих наукових дисциплін, стає одним із сучасних напрямів розвитку науки і не лише її; розвиток крос-культурних досліджень, зокрема й філософсько-правових; розвиток, методологічний потенціал та інституціоналізація порівняльної філософії; виникнення трансверсальної філософії та подібних філософій, необхідність діалогу філософій різних цивілізацій; культурологізація суспільних та гуманітарних наук, їх прагматизація як спрямованість на розв'язання нагальних проблем людства; постпостмодерністське та синергетичне бачення світу, орієнтоване на множинність буття та форм його осмислення; криза домінування західної культури та її традиції філософствування; схильність сучасної філософії до філософствування як пошуку проблем та варіативності шляхів їх вирішення; розвиток компаративної методології, її проникнення в різні системи пізнання та формування відповідних предметних знань.

На відміну від попередніх етапів розвитку компаративної філософії права як предметно орієнтованої системи філософсько-правових знань, сучасному етапу притаманна орієнтація на процеси взаємодії, взаємопроникнення, взаємовпливів тощо, що чітко проглядається в запереченні монізму філософсько-правового знання, домінуючого значення західного чи східного або іншого розуміння та побудови філософії права, в діалозі правових культур, визнанні їх множинності, рівноправності, значення унікальності кожної з них.

Сучасна інтерпретація компаративної філософії права тяжіє до її розуміння як сфери, поля наукових досліджень у сфері філософії права та інших юридичних наук, яка відрізняється від інших подібних наукових розвідок застосуванням компаративного підходу для осмислення множинності існування різноманітних філософсько-правових систем, а також плюралізму філософського компаративного розв'язання проблем юридичної науки та практики, в різних контекстах – предметному, методологічному, культурологічному, історичному, географічному тощо, з метою виявлення між ними загального, різного, зокрема унікального, а також форм та шляхів їх становлення.

Саме тому в площині систематизації результатів таких досліджень є підстави розрізняти компаративістську філософію права і «поле» компаративних філософсько-правових досліджень у межах юридичних та інших соціальних і гуманітарних наукових дисциплін, а також позанаукового знання. Компаративна філософія права є напрямом філософії права, формою її компаративної саморефлексії, орієнтованою на пізнання власне філософії права – загального, різного та унікального між різними філософсько-правовими системами, національними філософсько-правовими школами і т. ін., а компаративні філософсько-правові дослідження «виходять» за межі компаративної філософії права і формуються у «просторах» філософії юридичної компаративістики, філософії кримінального права, філософії держави та інших юридичних наук, міждисциплінарних досліджень, для яких вони є одними з множини властивих їм видів пізнання їх предмета.

Якщо філософія юридичної компаративістики спрямована на філософське осмислення поля юридичних компаративних досліджень і в такому варіанті лежить на перехресті філософії права та юридичної компаративістики як її філософські засади, а історія філософії права – на вивчення генези філософії права різними методами при домінуванні історичного, то компаративна філософія права – це своєрідне її осмислення, де основний методологічний підхід компаративний, а предмет – сама філософія права та інші компаративні філософсько-правові дослідження, або як їх компаративна саморефлексія. Причому така компаративізація притаманна виокремленню предмета дослідження, його осмисленню, формуванню методології, систематизації результатів тощо.

До компаративної філософії права входять не лише порівняння поглядів окремих філософів права чи філософських підходів до праворозуміння, а й, враховуючи інтеграцію та диференціацію філософського знання, зіставлення філософії права та інших предметних філософій (філософії політики, філософії географії, історіософії, гуманітарної філософії тощо). Більше того, компаративного аналізу потребує й зіставлення онтології, гносеології, аксіології та інших складових філософії, різних підходів до розуміння філософії права і т. ін., в основі таких досліджень – осмислення не одного об'єкта чи його стану, результатом якого є не тільки загальне чи різне, а й унікальне, дистанція між ними, (діапазон) відмінностей тощо. Подібним чином слід розрізняти її з компаративістським баченням філософії права як одним із сучасних підходів до її осмислення, поряд з комунікативним, просторовим, історичним тощо. Безумовно, враховуючи розвиток міждисциплінарних досліджень, «кордони» між ними розмиваються, ускладнюються міждисциплінарні предметні та методологічні зв'язки і т. ін. Проте у сфері систематизації наукового знання, як зазначалося, є підстави виокремлювати компаративну філософію права у вузькому розумінні.

Значення компаративних філософсько-правових досліджень та різних форм їх систематизації полягає в тому, що в результаті здійснюється сприяння становленню компаративізму як однієї з форм сучасного світогляду та компаративної філософії, їх пов'язаність з принципами міжнародного співробітництва, визнанням плюралізму та рівноправності культур різних цивілізацій;

забезпечується сучасна компаративізація правового мислення, зокрема, компаративне бачення сучасної філософії права; на відміну від традиційних порівняльних досліджень, у яких наголошувалося на порівнюваності, домінуючому значенні загального та універсального, здійснюється акцентуація значення непорівнюваності, різного та унікального; посилюється вплив юридичних наукових досліджень на формування поля міждисциплінарних досліджень суспільних та гуманітарних наук компаративного спрямування; формуються філософські компаративні засади юридичних досліджень; розвиваються міждисциплінарні зв'язки суспільних і гуманітарних наук у предметному та методологічному контекстах; визнається доцільність і необхідність плюралістичного осмислення права, яке не обмежується лише юридичними науками чи наукою взагалі, а потребує виявлення загального та різного між різними формами пізнання права (науковими та позанауковими); визначаються межі, кордони правових явищ та форм їх осмислення; формуються орієнтації щодо «неуніверсальності» права як домінуючого соціального регулятора для всіх країн та цивілізацій тощо.

1. *Философская компаративистика как видение мира: Мат-лы межвуз. конф.* – СПб., 2007. – 155 с. 2. Антонов М. В., Поляков А. В., Максимов С. И. Различие и единство во взаимодействии правовых культур в XXI веке (XXIII Всемирный конгресс Международной ассоциации философии права и социальной философии) // Проблемы философии права. – 2008/2009. – Т. 6/7. – С. 7-17. 3. *Філософія порівняльного правознавства: 36. наук. праць / За ред. О. В. Кресіна.* – Київ; Львів: Ліга-прес, 2015. – 540 с. 4. *Pound R. Philosophy of law and comparative law* // University of Pennsylvania Law Review. – 1951. – Vol. 100. – No. 1. 5. *Northrop F. S. C. Comparative Philosophy of Comparative Law* // Cornell Law Review. – 1960. – Vol. 45. – Iss. 4.

О. В. ТКАЧЕНКО,
кандидат юридичних наук

ПЕРЕГРИНСЬКИЙ ПРЕТОР ЯК ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО КОМПАРАТИВІСТА (ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРІВНЯННЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ МИСЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ПОСТМЕТАФІЗИКИ)

Проблема обґрунтування логіки творення норм стверджується як одна з основних для сучасного правознавства. В якості такої логіки пропонується розглядати практичний силігізм колової (постметафізичної) конструкції правового порівняння. З огляду на те, що логіка правового порівняння і є логікою правотворення, значення сучасного компаративіста є подібним до того, яке мав переґринський претор для творення римського права.

Ключові слова: переґринський претор, правове порівняння, *tertium comparationis*, правова невизначеність, практичний силігізм.

Ткаченко А. В. Переґринский претор как эпистемологическая модель современного компаративиста (к вопросу о сравнении как философском мышлении правовой постметафизики)